

آسیب شناسی زبان مطبوعات

نوشته

دکتر حسن ذوالفقاری*

چکیده

زبان رسانه‌های جمعی به ویژه مطبوعات، اشکالاتی اساسی دارد که در لزوم رفع آنها تردیدی نیست. این اشکالات یا ناشی از ناآگاهی از قواعد ساختمان زبان فارسی، و یا ناشی از مشکلات منطقی، بلاغی، تلفظی و بیانی است. رسانه‌ها روز به روز الگوهای زبانی غیرمعیار را بیشتر رواج می‌دهند؛ بنابراین لازم است این الگوها شناخته و بررسی شوند و در صورت امکان کنترل گردند با الگوهای معیار جایگزین آنها شود.

این مقاله برگرفته از تحقیقی با عنوان «الگوهای غیرمعیار در زبان مطبوعات» است که به سفارش دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌های معاونت امور مطبوعاتی و اطلاع‌رسانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تخریف، تدوین و اجرا شده است. در این مقاله زبان تعدادی از روزنامه‌ها و مجلات کثیرالانتشار (۱۲ هزار و ۳۲۰ جمله از ۲۲ نشریه) را از دیدگاه الگوهای زبانی غیرمعیار بررسی و الگوهای زبانی معیار را مطابق قواعد ساختمان زبان فارسی پیشنهاد و راه‌های پریش از کاربرد الگوهای غیرمعیار را معین می‌کنیم.

پژوهش حاضر برای آنکه راه اجرای پژوهش‌های بعدی در این حوزه را هموار کند، به معرفی بنیادین مباحث نظری برای تحلیل زبان مطبوعات پرداخته است. این تحقیق پژوهش‌های نظری برای هرگونه تحلیلی در هرصه زبان مطبوعات فراهم می‌آورد. مقاله اهداف زیر را دنبال می‌کند:

۱. شناختن مهم‌ترین الگوهای زبانی غیرمعیار در زبان مطبوعات؛
۲. طبقه‌بندی و تقسیم‌بندی الگوهای زبانی غیرمعیار؛
۳. بررسی پسماندی الگوهای زبانی غیرمعیار مطبوعات و نتیجه‌گیری از آن؛
۴. ارائه راهکارهایی برای کنترل و اصلاح کاربرد الگوهای زبانی در مطبوعات.

کلید واژه: زبان مطبوعات، آسیب‌شناسی، الگوهای زبانی، زبان غیرمعیار، زبان معیار

مقدمه

زبان فارسی با تاریخ و فرهنگ و تمدن ما پیوندی دیرینه و ناگسستی دارد، به‌طوری که امروزه

* دکتری زبان و ادبیات فارسی و عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس

یکی از مهم‌ترین رکنان هویت ملی ما ایرانیان به حساب می‌آید. به همین دلیل، پایداری و تقویت زبان فارسی، لاج‌نهاد به این میراث ارزشمند فرهنگی و استحکام بخشیدن به بنیان هویت ملی ما تلقی می‌شود. علاوه بر این، زبان فارسی زبان دسی کشور ما و زبان آموزش و ارتباطات فکری و علمی ماست و بخش مهمی از تفکر ما در چارچوب قواعد این زبان شکل می‌گیرد. به همین علت، کفایت ارتباطات فکری و رشد علمی و فنی ما کاملاً وابسته به کیفیت زبان ما یعنی زبان فارسی است.

زبان مطبوعات (به ویژه در بخش‌های رسمی‌تر) یکی از مصداق‌های «زبان معیار» است. انتظار می‌رود چنین زبانی خالی از ایراد و اشکال باشد. نخستین گام در راه رفع ایرادهای احتمالی زبان مطبوعات و به کار بستن تجویزات زبان‌شناختی، توصیف دقیق زبانی است که در بخش‌های مختلف مطبوعات به کار می‌رود. داشتن شناخت و توصیف دقیق اشکالات زبان مطبوعات، مقدمه هرگونه تلاشی برای ارائه نظرات تجویزی و در نهایت حتی مسائل و مشکلات زبانی این رسانه است. ابتدا باید به‌طور دقیق، علمی و مستند به توصیف دقیق اشکالات زبان مطبوعات پرداخت و آنها را طبقه‌بندی و تحلیل کرد و آنگاه الگوها و ساختارهای معیار را تجویز کرد. چنین توصیفی، مواد خام بسیاری نیز برای اجرای تحقیقات دیگر فراهم می‌سازد. طرح حاضر بر اساس نیاز رسانه‌ها و ضرورت‌های معیارسازی زبان فارسی و به سفارش دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها تعریف، تدوین و اجرا شده و اهداف زیر را دنبال می‌کند:

۱. شناختن مهم‌ترین الگوهای زبانی غیرمعیار در زبان مطبوعات؛
۲. طبقه‌بندی و تقسیم‌بندی الگوهای زبانی غیرمعیار؛
۳. بررسی بسامدی الگوهای زبانی غیرمعیار در مطبوعات و نتیجه‌گیری از آن؛
۴. ارائه راهکارهایی برای کنترل و اصلاح کاربرد الگوهای زبانی در مطبوعات.

در پژوهش حاضر ۱۲ هزار و ۳۲۰ جمله از ۲۲ نشریه انتخاب گردید. از میان نشریات سرسری ۶۷۲۰ جمله انتخاب شد. این نشریات شامل *آفتاب بزرگ*، *ایران*، *اقتصاد*، *ایران*، *جام جم*، *جمهوری اسلامی*، *رسالت*، *شرق*، *کیهان*، *همبستگی*، *همشهری* هستند و از میان نشریات عامه‌پسند ۱۴۸۰ جمله انتخاب شد. این نشریات شامل: *آودینه*، *ایران ورزشی*، *استقلال جوان*، *به سوی انتخاب*، *پروزی*، *خاتونه سبز*، *ره*، *زندگی* هستند و از میان نشریات محلی ۱۱۲۰ جمله انتخاب شد. این نشریات شامل *طاق بستان*، *اسپین*، *خبر جنوب* هستند. نشریات از یک روز خاص (۱۳۸۷/۱۰/۱۲) انتخاب گردید. از هر مجله به‌طور مساوی ۵۶۰ جمله در هشت گروه موضوعی شامل: اجتماعی ۱۳۰۹ جمله، ورزشی ۲۲۶۲ جمله، فرهنگی ۱۶۶۲ جمله، دینی ۶۴۷ جمله، سیاسی ۱۴۵۵ جمله، حوادث ۱۰۱۱ جمله، اقتصادی ۵۰۵ جمله، علمی ۱۱۶۹ جمله انتخاب گردید.

از میان قالب‌ها نیز چهار قالب خبر ۳۹۳۸ جمله، گزارش ۳۴۹۹ جمله، مصاحبه ۹۴۰ جمله، مقاله ۳۹۴۳ جمله انتخاب گردید تا در سه حوزه اساسی ویرایش بررسی می‌شود. این سه حوزه عبارت‌اند از:

فنی: شامل رسم‌الخط و املاهای فارسی، نشانه‌گذاری، صفحه‌بندی و عنوان‌بندی؛
پاراگراف‌بندی: زبانی: شامل رعایت نکردن تطابق فعل و فاعل در افراد و جمع؛ به کار بردن

شکل مجهول فعل به جای معلوم؛ آوردن را پس از فعل، به جای آوردن آن پس از مفعول؛ کاربرد زایه‌جای فعل داشتن؛ آوردن صفات نامناسب یا موصوف؛ به کار بردن فعل‌های مرکب به جای بسط؛ به کار بردن اسم مفعول به جای فعل شخصی؛ حذف بی‌جای فعل؛ کاربرد زمان حال به جای گذشته؛ بلاغی؛ شامل کاربرد پیش از حد کلمات مترادف؛ دوزگویی؛ حشو.

تعدادی از غیرمعیارها به دلیل رواج فراوان و حتی تبدیل شدن به عرف در مطبوعات، از حوزه این پژوهش خارج شده؛ برای مثال: در بیشتر و شاید تمام روزنامه‌ها از تنوین، تشدید، همزه، فتحه، کسره و به‌طور کلی همه محسوسات کوتاه و نیز برخی از علائم نشانه‌گذاری مانند قلاب، ستاره، گیومه، به ندرت استفاده می‌شود. در بخش رسم الخط، تیسیره خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان فارسی را مینا قرار دادیم. به دلیل نبود قواعد بکتن در برخی موارد یا مجوزهای دوگانه برای برخی کاربردها نظیر جدا یا سرهم نوشتن‌های جمع و یای میانجی، این موارد از فهرست اشکالات خارج گردید.

کوشیده‌ایم در ثبت غیرمعیارها به‌خصوص در حوزه‌های زبانی و بلاغی، از دخالت ذوق و سلیقه شخصی پرهیز کنیم و در عوض به مشترکات و اشکالات کاملاً روشن پردازیم. با این حال ممکن است هنوز هم هر زیراستاری بتواند جملات اصلاح شده را به زعم خود بار دیگر ویرایش کند.

زبان معیار چیست؟

۱. زبان معیار زبان تحصیل‌کردگان و زبان آموزشی در مدارس و دانشگاه‌هاست.
۲. زبان معیار وسیله ارتباطی میان افرادی است که در سایر وضعیت‌ها، به آنچه‌های محلی و اجتماعی خود سخن می‌گویند.
۳. زبان معیار نقش وحدت‌دهندگی، اعتباردهندگی و مرجعیت دارد.

منابع معیارسازی عبارت‌اند از:

۱. زبان کهن فارسی براساس آثار معتبر؛
۲. مراجع علمی و دانشگاهی خصوصاً فرهنگستان زبان و ادب فارسی؛
۳. زبان گفتار و نوشتار امروز طبقه تحفیل‌کرد؛ جامعه؛
۴. نشرهای معاصر از استادان برجسته زبان فارسی که ملاک و معیار نشر فصیح امروزی است؛
۵. کتاب‌ها، مقالات و پژوهش‌هایی که در زمینه درست‌نویسی نگاشته و قبول عام یافته است؛

آنچه زبان را از معیار دور می‌سازد عبارت‌اند از:

۱. عناصر زبانی متروک و مهجور در سطوح آوایی، صرفی، نحوی و معنایی و عناصر فاموسی و دستوری؛
۲. اصرار در سره‌نویسی، عربی‌مایی و عامیانه‌گرایی که ضعف و ناتوانی زبان را در پی دارند؛
۳. گرنه‌برداری از زبان‌های بیگانه از طریق ترجمه، تبلیغات، رسانه‌ها؛
۴. کاربرد عناصر زبان محلی و محاوره‌ای و اصرار و افرات در آن؛
۵. استفاده غیرضروری از عناصر ادبی و فرا زبانی؛
۶. کاربرد گونه‌های صغیر و سبک‌های اجتماعی در موارد غیر ضروری و بدون تمایز و توضیح؛
۷. شکسته‌نویسی در موارد غیر ضروری؛

زبان معیار براساس کاربرد آن می‌تواند گونه‌های آموزشی، علمی، مطبوعاتی، کودکانه و اداری داشته باشد که لازم است اصول سلیبی را ایجابی یادشده را دارا باشند.

مطبوعات و زبان

پیدایش وسایل ارتباطی و رسانه‌های جمعی، زندگی انسان معاصر را با زندگی مردمان دوره‌های پیش سخت متفاوت کرده است. پیدایش این وسایل تنها یک گام عملی نبوده است، بلکه در زمینه‌های نظری نیز همگام یا مقدم بر آنها، پیشرفت‌های شگرفی حاصل شده است (باطنی، ۱۳۷۰: ۱۱۹). در دوران معاصر به‌ویژه در کشور ما رسانه‌های همگانی از جمله مطبوعات نقش عمده‌ای در گفت و شنود ملی و لاجرم تأثیر گسترده‌ای بر سرنوشت زبان گذاشته‌اند. کلام، عمده‌ترین ابزار این رسانه‌هاست که هرروزه با توده عظیمی از مردم سخن می‌گویند. با توجه به این واقعیت که شمار کم‌سودان کشور ما بسیار است و در نظام آموزشی ما، آموزش زبان فارسی به نحو ناقصی صورت می‌گیرد و دانش‌آموختگان، زبان فارسی را خوب نمی‌آموزند و چندان مهارتی در به‌کارگیری آن کسب نمی‌کنند، کیفیت زبان رسانه‌های همگانی آنان را به سهولت تحت تأثیر قرار می‌دهد و خواه ناخواه به الگوبرداری و پیروی وامی‌دارد (ایرانی، ۱۳۷۵: ۱۶۷).

به نظر می‌رسد نقش رسانه‌های جمعی ایران در سلامت زبان فارسی مهم‌تر و مؤثرتر از نقشی است که رسانه‌های همگانی کشورهای پیشرفته در سلامت زبان ملی خود دارند؛ زیرا در آن کشورها نظام آموزشی زبان را تا آن حد به مردم می‌آموزد و در به‌کارگیری آن ماهر می‌سازد که در برابر غلط‌ها و کج سلیفگی‌های احتمالی رسانه‌های جمعی، یعنی نسبی کسب کنند، حال آنکه در کشور ما چنین نیست و غلط‌ها و کج سلیفگی‌های زبانی رسانه‌های جمعی به سرعت در میان مردم رایج می‌شود و زبان را آلوده و بیمار می‌سازد (همان: ۱۶۷).

اینکه رسانه‌ها سبب آسان‌تر شدن ارتباطات درون جوامع و ارتباطات بین جوامع می‌شوند، آثار زبانی دیگری را نیز — علاوه بر آنچه گفته شد — در پی دارد؛ مثلاً باعث زوال زبان‌های غیررسمی و گویش‌های محلی یک کشور می‌شود و گسترش و یکپارچگی زبانی را پدید می‌آورد. همچنین باعث شیوع یک الگوی زبانی در طبقات مختلف جامعه می‌شود؛ یعنی افراد طبقه پایین تحت تأثیر رسانه‌ها از رفتار زبانی طبقات بالای جامعه تقلید می‌کنند. طبقات بالاتر به‌نوبه خود گرایش‌های تازه‌ای پیدا می‌کنند و صورت‌های زبانی دیگری را به کار می‌گیرند. ولی در درازمدت ممکن است گوناگونی و تنوعات یک جامعه زبانی به تدریج از میان برود (مدرس، ۱۳۶۸: ۱۵۷).

کاسته شدن از گوناگونی‌ها و تفاوت‌های زبانی اعضای یک جامعه زبانی از طریق رسانه‌ها، می‌تواند به روندی منجر شود که وحدت زبانی نامیده می‌شود. زبان مشترک گاهی در وحدت یک گروه مؤثرتر از سایر مؤلفه‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است. زبان می‌تواند عامل بسیار مهمی در همانندی گروهی، همبستگی گروهی و علامت‌رسانی تفاوت باشد (ترادگیل، ۱۳۷۶: ۳۱).

اما مهم‌ترین نقش رسانه‌هایی چون مطبوعات، نقش آموزشی است. با توجه به نقش فراگیر رسانه‌ها، میزان آنچه از طریق مراجع رسمی آموخته می‌شود، با میزان تأثیرپذیری از رسانه‌ها

اصلاً قابل مقایسه نیست (ملکان، ۱۳۶۵: ۴۷). میزان نفوذ وسایل ارتباط جمعی و گسترده‌گی آنها باعث شده است که مفهومی به نام فرهنگ جمعی پدید آید که عناصر مختلف آن به‌ویژه زبان تحت تأثیر مستقیم رسانه‌ها قرار دارند. اگر سیاست فرهنگی و راهبرد آموزشی مشخصی وجود داشته باشد، رسانه‌ها نه تنها می‌توانند در باروری فرهنگ جمعی نقش اساسی داشته باشند، بلکه به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه می‌توانند بسیاری از کمبودها را نیز جبران کنند و بر مشکلاتی چون کمبود فضای آموزشی، کمبود علم، دشوار بودن دسترسی به نقاط دورافتاده و... فائق آیند (حیدرزاده، ۱۳۶۵: ۵۰۴).

با توجه به آنچه گذشت، درباره نقش مهم رسانه‌ها در تأثیرگذاری بر زبان تردیدی نیست، اما به نظر می‌رسد در کشور ما رساندهای چون مطبوعات، تا کنون از مهم‌ترین ابزار خود یعنی زبان به‌خوبی استفاده نکرده‌اند. صاحب نظران برآن‌اند که مشکلات و موانعی در کار رسانه‌ها وجود دارد و تا زمانی که این مشکلات برطرف نشوند نمی‌توان در این زمینه به افق‌های روشنی امیدوار بود.

برخی از انتقادهایی که از زبان رسانه‌ها می‌شود چنین است:

۱. رسانه‌ها به طرف تثبیت زبانی می‌روند که به دور از قواعد و اسلوب‌های زبان فارسی است. ما از یک سو به ادب و شعرا و زبانسان افتخار می‌کنیم و زبان فارسی را از شیرین‌ترین زبان‌ها می‌دانیم و از سوی دیگر، می‌بینیم که رسانه‌ها به سوی تثبیت زبانی می‌روند که به دور از قواعد و اسلوب‌های زبان فارسی است. زبان رسانه‌های ما به‌طور اعم، زبانی است که در حالت شتابزدگی و بی‌توجهی به قواعد «ساخته» می‌شود و مطالب علمی آن در بهترین شرایط، محصول ترجمه مکانیکی است یا حتی در صورتی که تألیف باشد، چنان تحت تأثیر اشتباهات رایج است که اگر از نظر دستوری هم غلط فاحش نداشته باشد، عبارات آن به کلی بی‌معناست (حیدرزاده، ۱۳۶۵: ۵۱۳).

۲. زبان رسانه‌ها پر از غلط‌های آشکار است. روزنامه‌ها - رادیو و تلویزیون ما با آنکه به‌خوبی از نقش خود در سلامت زبان فارسی باخبرند، زبانی که اختیار کرده‌اند، پر از غلط‌های آشکار است و با آنکه گاه مطالبی می‌نویسند و می‌گویند که حاکی از آگاهی و حس مسئولیت است، معلوم نیست که چرا به درمان این درد نمی‌پردازند (ایرانی، ۱۳۷۵: ۱۶۸).

۳. زبان رسانه‌ها ابهام و نارسایی دارد. زبان فارسی رسانه‌ها به دلیل موضع انفعالی‌اش در مقابل زبان‌های انگلیسی و عربی و فرانسوی و نیاز به سرعت در ترجمه اخبار و علوم و... به سوی ابهام کشانده شده است (صفوی، ۱۳۷۷: ۵۵).

صاحب‌نظرانی که خود از نزدیک با فعالیت‌های رسانه‌ای سر و کار دارند، معتقدند: «این واقعیتی است که ما اکنون هیچ وسیله و صافی مؤثری برای تصفیه زبان رسانه‌های گروهی نداریم. از طرفی، زبان رسانه‌های این جامعه زبان خود جامعه است، نویسندگان رسانه‌ها از همین جامعه آمده‌اند و در همین جامعه درس خوانده‌اند، از دبستان و دبیرستان و دانشگاه عبور کرده‌اند، مقاطع متعدد نظام آموزشی را پشت سر گذاشته‌اند و ما امروز قلم به دستشان داده‌ایم یا آنها خود قلم به دست گرفته‌اند و می‌نویسند (فیروزان، ۱۳۷۱: ۱۴۲).

یکی از مشکلات زبان رسانه‌ها نیز به سازماندهی و گردش کار و مدیریت آنها مربوط است. در آموزش‌های رسمی چند عنصر مشخص مثل سازماندهی متن و ارزشیابی (ولو ناقص) وجود

دارد، ولی در رسانه‌های همگانی نشانی از این همه عوامل با برخی از آنها در میان نیست. رسانه‌های ما، به‌ویژه بخش علمی آنها در بیشتر موارد از یک سیاست مشخص و تدوین شده پیروی نمی‌کنند. این ناهماهنگی در مطبوعات و رسانه‌های مختلف شدت و ضعف دارد و در هر صورت ناشی از اصول حاکم بر فعالیت آنها یعنی فرهنگ، سنت‌ها و آرمان‌های اجتماعی است (حیدرزاده، ۱۳۶۵: ۵۰۷).

امروزه گردش کار بیشتر مطبوعات بر پایه آزمون و خطاست. اشتغال مداوم به ترجمه، ویرایش یا تولید نوشته‌ها و متون علمی عمومی، بدون آموزش مستمر، آگاهی نویسدگان را به سرعت به سطح همان موضوعات علمی عمومی تنزل می‌دهد و علاوه بر این، بر رغبتی این رسانه‌ها به سرمایه‌گذاری در راه تحقیق و یافتن روش‌های جدید اطلاع‌رسانی و انطباق آنها با نیازهای داخلی، استفاده مطلوب از رسانه‌ها را روز به روز کاهش می‌دهد. این در حالی است که بسیاری از این رسانه‌ها به راحتی می‌توانند برای آموزش افراد خود سرمایه‌گذاری کنند (همان: ۵۱۱).

مهم‌ترین غیرمعیارهای زبان مطبوعات

غیرمعیارهای زبان مطبوعات را می‌توان در سه حوزه ویرایش فنی، ویرایش زبانی و ویرایش بلاغی بررسی کرد. در نمودار زیر میزان اشکالات در سه حوزه یادشده را می‌توان مشاهده کرد:

الف. ویرایش فنی

حوزه ویرایش فنی ناظر بر نشانه‌گذاری، املا، نادرست، غلط تایی، رسم الخط و عددنویسی است. نمودار ۱ میزان و درصد پراکندگی غیرمعیارها در حوزه ویرایش فنی را نشان می‌دهد:

نمودار ۱

۱. نشانه‌گذاری

نشانه‌گذاری (سجاوندی، نقطه‌گذاری) به کار بردن علامت‌ها و نشانه‌هایی است که خواندن و در نتیجه فهم مطلب را آسان و به دفع برخی ابهام‌ها کمک می‌کند.

از میان یازده نشانه پرسامد زبان فارسی، در مطبوعات معمولاً به ترتیب کاربرد، نشانه‌های نقطه، ویرگول و نقطه ویرگول بیشترین کاربرد درست و نادرست (به صورت‌های کاربرد نابجا و زائد یا عدم کاربرد) را دارند و از هشت نشانه دیگر یا به‌طور محدود استفاده شده یا اصلاً استفاده نشده است (مثل قلاب یا علامت سؤال).

از مجموع ۱۵۰۵۲۸ مورد اشکال در ۷۳۲۴ جمله، تعداد ۳۶۳۱ مورد، معادل ۲۳/۴ درصد از کل اشکالات مربوط به نشانه‌گذاری است که این رقم در مقیاس کل اشکالات بسیار زیاد است.

این مسئله بیانگر آن است که در مطبوعات به امر نشانه‌گذاری که صوری ترین و قانونمندترین مقوله معیارسازی است توجه نمی‌شود.

۲. رسم الخط

از مجموع ۱۵۰۵۲۸ مورد اشکال، اشکالات رسم الخطی ۹۳۱ مورد یعنی ۶ درصد کل اشکالات و ۱۳/۶ درصد از کل اشکالات فنی است. عمده‌ترین مصداق‌های غیرمعیارها در حوزه رسم الخط، پیوسته نویسی کلمات طولانی؛ کاربرد نادرست همزه؛ پیوسته نوشتن ب و... است.

در زبان فارسی به دلایل زیر برخی شکل‌های نادرست املائی دیده می‌شود؛ از جمله:

- وجود صداهایی که صورت‌های نوشتاری متفاوت دارند. مانند صدای /z/ که چهار معادل خطی (ز، ذ، ض، ظ) دارد؛
- گونه‌های مختلف نوشتاری یک حرف در آغاز، میانه و پایان کلمه؛
- شکل‌های مختلف نگارشی کلمات بیگانه در زبان فارسی؛
- تلفظ‌های مختلف برای کلمه‌ای واحد در نهج‌های مختلف؛
- یکسان نبودن گفتار و نوشتار در کلماتی مثل خوندن.

در مطبوعات بررسی شده در حوزه ویرایش فنی تنها ۱۵ مورد اشکال در مقوله املائی نادرست دیده می‌شود که به دلیل کم بودن تعداد قابل تحلیل نیست؛ اما می‌توان گفت بیشتر این اشکالات از منطبق نبودن صورت مکتوب و ملفوظ کلمات ناشی می‌شود.

۳. املائی نادرست

۴. عدد نویسی

۵. غلط تایی

۶. جمع‌بندی و ویرایش فنی

چنان‌که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، در حوزه ویرایش فنی، از مجموع ۵۰۷۱ مورد اشکال در مقوله‌های نشانه‌گذاری، رسم الخط، غلط تایی، عددنویسی و املائی نادرست، نشریات رسالت و طاق نشان به ترتیب با تعداد ۳۶۴ و ۳۳۱ مورد و نشریات همین و خیم جنوب به ترتیب با تعداد ۱۲۶ و ۱۷۷ مورد اشکال، دارای بیشترین و کمترین اشکالات هستند.

چنان‌که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، در حوزه ویرایش فنی، از مجموع اشکالات مقوله‌های نشانه‌گذاری، رسم الخط، غلط تایی، عددنویسی و املائی نادرست، موضوعات اقتصادی و ورزشی بیشترین و کمترین اشکالات هستند.

ب. ویرایش زبانی

در این حوزه از میان ۴۱ مورد غیرمعیارهای زبانی در طرح اولیه در سه حوزه اسم و فعل و حرف ۲۳ مورد انتخاب شد زیرا میزان اشکالات در بقیه موارد قابل اعتنا نبود.

نمودار ۲

۱. اشکالات مربوط به کاربرد فعل

فعل از مهم‌ترین ارکان جمله است. هر گونه اشکالی در کاربرد افعال، علاوه بر آنکه ممکن است موجب تغییر معنای جمله یا ابهام آن شود، بر ساختمان نحوی جمله نیز تأثیر می‌گذارد. رایج‌ترین اشکالاتی که در کاربرد فعل در زبان مطبوعات دیده می‌شود شامل موارد زیر است:

۱. ۱. ناهماهنگی نهاد و فعل. فعل باید از نظر جمع و مفرد بودن با فاعل خود مطابقت داشته باشد. اشکال در تطابق فعل و فاعل از نظر مفرد و جمع بودن در زبان مطبوعات معمولاً وقتی پیش می‌آید که با برخی از اسم‌های جمع سروکار داریم.

۱. ۲. حذف بی‌قرینه فعل. این اشکال دستوری و نحوی ریشه در زبان اداری دارد و به‌ویژه در مکاتبات اداری میان سازمان‌های نظامی بسیار دیده می‌شود. دلیل آن هم ظاهراً رعایت اختصار و کوتاهی است. مثال:

« نادرست: لایحه ... در جلسه امروز شورای نگهبان مطرح و مغایر با شرع و قانون اساسی شناخته نشد.

« درست: لایحه ... در جلسه امروز شورای نگهبان مطرح شد و مغایر با شرع و قانون اساسی شناخته نشد.

۱. ۳. زمان نامناسب فعل. این اشکال چنان‌که از عنوانش پیداست زمانی بروز می‌کند که گونه‌ای از فعل برای جمله به کار رود که زمان آن با زمان جمله متفاوت است. این مورد اغلب در فعل‌های خاصی چون «بایستن» رخ می‌دهد.

« نیروهای پاسدار صلح می‌بایست حداکثر تا دو ماه آینده در این مناطق مستقر شوند.

« نیروهای پاسدار صلح باید حداکثر تا دو ماه آینده در این مناطق مستقر شوند.

۱. ۴. مجهول نامناسب. در زبان فارسی، استفاده از فعل مجهول زمانی لازم است که نخواهیم از فاعل اصلی جمله یاد کنیم. در زبان‌هایی مانند انگلیسی و فرانسه، صیغه مجهول فعل کاربرد گسترده‌ای دارد و این کاربرد، از طریق ترجمه به زبان فارسی هم وارد شده و عمومیت یافته است. در بسیاری از جمله‌های مطبوعات، با آنکه فاعل و عامل اصلی جمله مشخص است و به صراحت در جمله ذکر شده است، فعل به صورت مجهول می‌آید:

جدول ۱. دقایقه کلی کاربرد نادرست نشانه گذاری در نشریات

موضوع	تعداد	آفتاب یزد	آینه	ابرار	نبرد و روشی	استقلال خوان	اطلاعات	اعتقاد	امین	ایران	به سوی افشار	پیروزی	جام جم	جمهوری اسلامی	خاندان سبز	غیر جنوب	رود زندگی	رسالت	شرق	طاق یستان	کیهان	همبستگی	مهنری
نمایی نادرست	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۲	۰	۱	۴	۰	۱	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲
عدد نویسی	۱۸	۹	۲۳	۴۵	۱۳	۲۰	۵	۱۲	۶	۴	۱۳	۱۷	۴۶	۷	۹	۲۰	۱	۱۳	۶	۴۱	۱۸	۳۵	۱۹
غلط تاریخی	۱	۴	۶	۱۱	۲	۱۱	۲	۰	۰	۲	۱۳	۱۵	۱	۱۰	۴	۱۱	۳	۱۵	۰	۰	۵	۸	۶
نویانده رسم الخط	۴۴	۲۷	۶۰	۳۲	۲۵	۹۸	۵۲	۲۹	۴۷	۲۹	۲۹	۳۴	۶۶	۵۲	۴۶	۲۲	۱۶	۱۰۴	۱۴	۹	۲۷	۸۴	۹
نشانه گذاری	۱۲۳	۲۳۰	۱۶۷	۱۴۳	۱۷۶	۱۲۷	۱۴۳	۸۴	۱۹۰	۱۹۷	۱۹۷	۱۷۰	۱۷۸	۱۴۷	۱۳۹	۱۲۴	۱۶۲	۲۳۳	۱۷۵	۲۸۱	۱۶۴	۱۱۵	۱۶۱

« از این میزان ۸۵ سیببزرگ ریال آن، سود و متفرعات و ... است که به گفته قاضیان اگر پرداخت شود، دیگر پول آنها از سوی بانک بخشوده می‌شود.

در جمله فوق، «بانک» فاعل جمله است و نیازی نیست که فعل به صورت مجهول بیاید. بنابراین شکل صحیح این جمله چنین خواهد بود: ... اگر پرداخت شود، بانک دیگر پول بدهی آنها را می‌بخشد.

در کنار کاربرد فعل مجهول، برخی از کلمات و عبارات کلیشه‌ای هم در زبان فارسی رواج یافته‌اند که در زبان مطبوعات هم با بسامد بالایی دیده می‌شوند. عبارت‌های «از سوی»، «توسط»، «به وسیله» و ... و نیز ساختار «مورد ... قرار گرفتن» همگی مربوط به کاربرد صیغه مجهول فعل هستند:

« نادرست: ۹۲ هزار زائر و مسافر نوروزی توسط آموزش و پرورش اسکان داده شدند.

« درست: آموزش و پرورش ۹۲ هزار زائر و مسافر نوروزی را اسکان داد.

ساختار جمله مجهول + حرف اضافه «توسط» از طریق ترجمه و از زبان‌های خارجی وارد زبان فارسی شده است. در زبان فارسی اگر قرار باشد نهاد در جمله بیاید، هیچ‌گاه نباید آن را پس از «توسط» و فعل جمله را مجهول آورد.

۵. ۱. دوری اجزای فعل مرکب، فعل‌های مرکب، دست‌کم دو جزء دارند: جزء فعلی یعنی جزئی که شناسه دارد و جزء اسمی که در واقع همان تکیه یا تکیه‌های مستقلی است که به جزء فعلی اضافه شده است. یکی از ویژگی‌های فعل مرکب هم این است که نمی‌توان بین جزء اسمی و جزء فعلی آن تکیه‌های تکره‌ساز و تفصیلی‌ساز، نشانه‌های جمع، صفت بیانی و مضاف‌الیه آورد.

یکی از اشکالات موجود در زبان مطبوعات همین است که کلمه یا کنمانی نیاز اجزای فعل مرکب فاعله می‌افکنند:

« نادرست: موفقیت ایران در این پرونده بستگی به عوامل مختلفی دارد.

« درست: موفقیت ایران در این پرونده به عوامل مختلفی بستگی دارد.

۱. ۶. کاربرد وجه وصفی. کاربرد ناهنجاری وجه وصفی و به‌ویژه افراط در آن از اشکالات رایج در برخی مطبوعات است. این کاربرد که عمدتاً از سبک نوشتار فارسی در قرون گذشته ناشی شده است، امروزه در زبان معیار فارسی جایگاهی ندارد.

« نادرست: روغن را در مایه‌ی تابه‌ی بزرگی ریخته و روی حرارت بگذارید

« درست: روغن را در ماهی تابه‌ی بزرگی بریزید و روی حرارت بگذارید.

۱. ۷. فعل نامناسب. مقصود از فعل نامناسب، کاربرد نادرست افعالی مانند گردیدن، نرسیدن، می‌باشد، هست (به‌جای است)، منطبق نبودن زمان افعال با یکدیگر و کاربرد فعل در غیر معنی وضع شده و مشهور آن است. نیز کاربرد افعال طرلانی به جای افعال کوتاه و آوردن معین‌های نامناسب و وجه نامناسب و نظایر آن است:

« مرحله دوم اردوی تیم ملی کاراته جوانان و امید ایران ۲۵ اسفند در تهران برپا می‌شود.

« بسیاری از نیازمندی‌های دفاعی خود را می‌نوانند تهیه کنند.

در مثال اول فعل «پیدا می‌شود» با بقیه جمله تناسب ندارد و باید به جای آن از «پیدا می‌شود» استفاده شود. در مثال دوم نیز فعل «تهیه کنند» معنای جمله را دچار اشکال کرده است. به جایی آن می‌توان گفت: رفع کنند یا برطرف کنند.

فعل‌های کمکی نیز کاربرد و حوزه معنایی خاصی دارند. ولی امروزه استفاده نادرست از برخی از این افعال با استفاده از آنها به جای هم در زبان فارسی و حتی زبان نوشتاری رسمی رایج شده است که طبق قواعد زبانی غلط محسوب می‌شود و باید از کاربرد آنها در زبان مطبوعات پرهیز کرد.

«ارتباط برقرار شده با همکاران در محل نمایندگی بین‌المللی تهران و ان‌شاءالله سعی می‌کنیم آخرین اخبار و اطلاعات این نمایندگی را در خدمت شما باشیم.

در جمله فوق، فعل «باشیم» کاملاً نادرست به کار رفته است. شکل صحیح جمله فوق می‌تواند چنین باشد:

«... سعی می‌کنیم آخرین اخبار و اطلاعات این نمایندگی را در اختیار شما قرار دهیم. چنان‌که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، در حوزه فعل، از مجموع ۱۴۰۸ مورد رسالت و استعلام جوان دلوری بیشترین و کمترین اشکالات هستند.

۲. اسم

۱. کاربرد اسمی بیگانه. قرض‌گیری زبانی (linguistic borrowing) به دلایل سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، علمی، اقتصادی، تاریخی، پی‌آمد برخورد های تماس، آمیزش‌های مالت‌آمیز یا قهرآمیز جوامع انسانی با یکدیگر رخ می‌دهد. رایج‌ترین نوع قرض‌گیری، «وژگانی» است که نتیجه مستقیم‌ترین و فوری‌ترین تماس‌هاست. این فرایند از گذشته وجود داشته، لیکن در سده‌های اخیر سرعت بیشتری به خود گرفته است.

۲. کاربرد نشانه‌ها و قواعد عربی. برخی از نشانه‌های خاص کلمات عربی که نباید با کلمات فارسی به کار رود.

۳. استفاده از صفت نامناسب. نبود تناسب میان صفت و موصوف از مهم‌ترین مصادیق صفت نامناسب است:

«نادرست: جاده سریع

«درست: جاده پرگش

همچنین در خبرنگاری در مطبوعات باید تا جایی که ممکن است از به کار بردن صفاتی که نشان‌دهنده ارزش گذاری روزنامه‌نگار بر رویدادها یا پدیده‌هاست، پرهیز شود. خبری که حاوی صفت یا شعار باشد از ارزش مطلب می‌کاهد. صفات سنجشی را فقط در صورتی که منابع خبری گفته باشند، آن هم به نقل از خود آنها می‌توان بیان کرد. در جمله‌های زیر نیز صفت سنجشی به کار رفته است که از مصادیق صفت نامناسب است:

«در تصادف وحشتناک اتوبوس و کامیون ۳۵ نفر کشته شدند.

که می‌توان آنها را به شکل صحیح. این گونه نوشت:

«در تصادف اتوبوس و کامیون ۳۵ نفر کشته شدند.

۴. ۲. ضمایر نامناسب. ضمیر، از نظر شخص، افراد و جمع، ذی‌روح و غیر ذی‌روح بودن، به کار رفتن برای انسان و غیر انسان و... باید با مرجع خود تناسب داشته باشد. گاهی نیز به دلیل ابهام در کاربرد ضمیر، مرجع آن در جمله مشخص نیست. مثلاً در جمله «علی به حسن گفت که پدرش از سفر برمی‌گردد» مشخص نیست که ضمیر «ش» به پدر علی باز می‌گردد یا پدر حسن.

۵. ۲. قید نامناسب. کاربرد نامناسب قید معمولاً به شکل‌های زیر رخ می‌دهد:
- استفاده از قید تأکید زمانی که تأکیدی در کار نباشد، مانند: البته امروز هوا بارانی است.
 - کاربرد قیدهایی بلند به جای قیدهایی کوتاه.
 - کاربرد قیدهایی به جای هم بدون اینکه از نظر معنایی یکسان باشند.
 - کاربرد قیدی که با معنای جمله همخوانی ندارد.
 - کاربرد قید در غیر جایگاه دستوری خود مثلاً به جای اسم، یا صفت.

مقایسه کلی نشریات از نظر کاربرد نادرست اسم

چنان‌که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، در حوزه اسم، از مجموع ۱۹۰۶ مورد به‌سوی اقتضار و جام‌جم اشکال، دارای بیشترین و کمترین اشکالات هستند.

۳. اشکالات مربوط به کاربرد حرف

۱. ۳. حرف اضافه زائد. اشکال در استفاده از حرف اضافه، از مهم‌ترین اشکالات زبانی محسوب می‌شود که در زبان مطبوعات هم نمونه‌هایی از آن دیده می‌شود. به کاربردن حرف اضافه «به عنوان» به همراه فعل‌های «شناخته شدن»، «شمرده شدن»، «محسوب شدن» و افعال هم‌معنی آنها، این غلط ناشی از ترجمه AS است که در زبان انگلیسی به همراه افعالی معادل فعل‌های یاد شده به کار می‌رود. لذا در ترجمه آن به فارسی معمولاً می‌توان AS را از ترجمه ساقط کرد؛ بدون آنکه نظمی به معنا بخورد.

- ◀ نادرست: عمارت عالی‌قاپو به عنوان یکی از آثار فرهنگی مهم این شهر به حساب می‌آید.
- ◀ درست: عمارت عالی‌قاپو یکی از آثار فرهنگی مهم این شهر به حساب می‌آید.

برخی «به عنوان» را با فعل ربطی نیز به کار می‌برند و جمله سه جزئی یا مبند را به سه جزئی با متمم (با فعل ربطی) تبدیل می‌کنند.

- ◀ نادرست: گلستان به عنوان یکی از آثار مهم سعدی است.
- ◀ درست: گلستان یکی از آثار مهم سعدی است.

۲. ۳. حرف اضافه نامناسب. حرف اضافه، بر وابستگی متمم فعل به فعل یا جانشین فعل دلالت دارد. متمم فعل، اگر مفعول صریح باشد. حرف اضافه نمی‌خواهد. برای هر فعلی، حرف اضافه معینی مناسب است. برای برخی افعال، بیش از یک حرف اضافه مناسب وجود دارد و فعل با هر یک از آنها معنای دیگری پیدا می‌کند؛ مثلاً «پرداختن به ...» به معنی «مشغول شدن به ...» و «پرداختن از ...» به معنی «فارغ شدن از ...» است (سمیعی، ۱۳۷۵: ۱۶۲).

مؤرد زیر از کاربرد نامناسب حرف اضافه در مطبوعات بررسی شده، دیده شده است:

جدول ۳: مشخصه‌های فهرست‌های از نظر آکارد و تأثیر دست‌نم

موضوع	آینده	ایران	استقلال جوان	اطلاعات	اعتماد	امین	ایران	به سوی افکار	بیروزی	جام چهر	جمهوری اسلامی	خانواده سبز	خبر جنوب	وادی زندگی	رسالت	شرق	طاقستان	کیمیا	مبستگی	هنرمند	جمع
مجموع	۱۱	۲۳	۴۲	۲۷	۱۰	۱۸	۲۲	۱۶	۴۵	۷۷	۱۹	۵	۱۴	۲۳	۲۲	۹	۱۹	۲۶	۹	۱۲	۴۳۹
تعداد نام‌های	۱	۶	۱	۱	۲	۱	۱	۱۵	۰	۱	۰	۰	۱	۸	۳	۱۲	۱	۲	۲	۵	۸۲
اند نام‌های	۳	۵	۳	۲	۲	۳	۵	۱۲	۴	۲	۱	۸	۳	۱۵	۴	۱۰	۱۵	۳	۰	۷	۱۱۰
تعداد نام‌های	۳۴	۲۹	۵۹	۲۸	۷۰	۴۴	۷۴	۳۴	۸۴	۹۴	۵۰	۲۰	۲۳	۵۶	۴۰	۲۳	۱۰۷	۵۹	۴۵	۴۶	۱۰۸۹
تعداد نام‌های	۳	۱۴	۰	۵	۵	۱۱	۲۵	۲	۲۰	۲	۱	۵	۴	۴	۷	۱۲	۱۹	۵	۳	۲	۱۸۵
تعداد نام‌های	۴۹	۱۲۷	۵۹	۸۵	۷۰	۱۲۵	۵۵	۱۴۷	۱۵۹	۷۵	۲۹	۴۳	۱۲۶	۷۰	۱۱۰	۹۱	۱۶۷	۵۲	۶۴	۲۹	۱۹۰۶

« نادرست: با وجود تلاش بازیکنان این تیم، نیم پارسفونا بازی را برای حریف واگذار کرد.
 « درست: ... بازی را به حریف واگذار کرد.

« نادرست: اجساد متعلق به یک زن و مرد آمریکایی در یک خانه مسکونی در اذالت ویرجینیا کشف شد.

« درست: اجساد یک زن و مرد آمریکایی در یک خانه مسکونی ...

« نادرست: ماجرای فروش محصولات خانگی را می‌توان تنها به عنوان قدم‌های کوچک برای رسیدن به جنین موفقیتی دانست.

« درست: ماجرای فروش محصولات خانگی را می‌توان تنها قدم‌های کوچک، برای رسیدن به جنین موفقیتی دانست.

توضیح اینکه مورد اخیر استفاده از "به عنوان" همراه با فعل‌هایی نظیر "دانستن"، به شمار آوردن، محسوب شد و ... یکی از خطاهای بسیار رایج در زبان فارسی و زبان مطبوعات است که لازم است برای رفع آن دقت کافی صورت گیرد.

۳.۳. عطف نامناسب

« درست: در سال‌های نود، سینمای ایران و هنر به مفهوم عام تولدی دوباره پیدا کرد.

« نادرست: در سال‌های نود سینما و هنر ایران دوباره متولد شد.

۳.۴. حذف حرف اضافه

« نادرست: در نتیجه خواننده از تحولات پس و پیش وقایع عورد بحث آگاهی باید.

« درست: در نتیجه خواننده از تحولات، پس و پیش از اتفاقات‌های مورد بحث آگاهی یابد.

۳.۵. حرف ربط زائد، یکی دیگر از اشکالات مربوط به کاربرد حروف، استفاده از حرف ربط مزدوج زائد است. به کار بردن "اگرچه ... اما"، "هرچند ... ولی" و مانند آنها همراه هم در یک جمله (که در مغز حشر نیز قرار می‌گیرد) از جمله این اشکالات است.

« نادرست: هرچند اروپا دارای منابع زیرزمینی از قبیل معادن زغال سنگ و نفت در دریای شمال است، اما این منابع تکافوی صنایع عظیم این قاره را نمی‌کند.

« درست: اروپا منابع زیرزمینی از قبیل معادن زغال سنگ و نفت، در دریای شمال دارد، اما این منابع برای صنایع عظیم این قاره کافی نیست.

۳.۶. "رای" ناپدید: به کار بردن "را" پس از فعل از پرسامدترین غلط‌هایی است که در سال‌های اخیر در کاربرد زبان معیار دیده می‌شود. "را" نقش نمای مفعولی است و باید بلافاصله پس از گروه اسمی‌ای که نقش مفعولی دارد به کار رود. به کار بردن "را" پس از گروه فعلی، غلط و نامعیار است (نجفی، ۱۳۷۵، ۶۳-۱۵۹). گذشته از این جنبه دستوری، خواندن متنی که در آن پس از فعل، "را" به کار می‌رود، دشوار است؛ زیرا به فاصله اندکی دو مکتب در عبارت به وجود می‌آید: یک مکتب پس از فعل و مکتب دیگر پس از "را". بسامد کاربرد این تگویی بیش از سایر الگوهای نامعیار مربوط به حروف است.

اما نکته مهمی که در خصوص نقش نمای "را" باید مطرح شود و کمتر به آن توجه می‌شود، اقراط در جابه‌جا کردن "را" است. در مواردی معمول جمله دارای وابسته‌هایی همچون قید

است که طبیعتاً باید در کنار مفعول فرار گیرند و "را" بعد از آنها بیاید. اما برخی نویسندگان و یا ویراستاران مطبوعات، با تصور اینکه در اینجا هم باید "را" حتماً به مفعول بچسبند، آن را جابه‌جا می‌کنند:

« پلیس این کشور افراد دستگیر شده در مرزهای شمالی در دسامبر گذشته را هنوز هم آزاد نکرده است.

عبارت «افراد دستگیر شده در مرزهای شمالی در دسامبر گذشته» به تمامی مفعول است و "را" به درستی بعد از آن آمده است. همین جمله در یکی از مطبوعات به این صورت آمده است:

« پلیس این کشور افراد دستگیر شده را در مرزهای شمالی در دسامبر گذشته، هنوز هم آزاد نکرده است.

پیدا است که این شکلی از جمله، هم از نظر دستوری غلط است و هم از نظر معنایی ابهام دارد.

۷. ۳. حذف را

« نادرست: واقعیت اسلام و تشیع اگر تنها و تنها یک نفر فهمیده باشد کسی نیست جز همام بن عباد بن خنیم که یکی از اصحاب حضرت امیر علیه السلام بود.

« درست: واقعیت اسلام و تشیع را اگر تنها و تنها یک نفر فهمیده باشد کسی نیست جز همام بن عباد بن خنیم که یکی از اصحاب حضرت امیر علیه السلام بود.

۸. ۳. رأی زائد

« نادرست: از این رو، این هشدار را به خانم‌های جوانی که پیش از حد به افزایش وزن خود حساسیت نشان می‌دهند، می‌دهیم.

« درست: از این رو، به خانم‌های جوانی که پیش از حد به افزایش وزن خود حساسیت نشان می‌دهند، هشدار می‌دهیم.

۹. ۳. حرف ربط نامناسب

« نادرست: او در راند سوم با اینکه تا دقایق پایانی از ووشوکار ژاپنی پیش بود و پیرویش محرز به نظر می‌رسید، با رأی نا عادلانه سه داور از پنج داور حاضر مبارزه را به حریف واگذار کرد تا تعجب دیگر کشورها نیز برانگیخته شود.

« درست: او در دور سوم تا دقیقه‌های پایانی از ووشوکار ژاپنی پیش بود و به نظر می‌رسید پیروز شود. ولی با رأی نا عادلانه سه داور از پنج داور مسابقه در میان تعجب همگان، مبارزه را باخت.

۱۰. ۳. حذف ربط

« نادرست: دو برادر دارد، یکی مهندس شیمی و دیگری مهندس صنایع ...

« درست: دو برادر دارد، که یکی از آنها مهندس شیمی و دیگری مهندس صنایع است.

« نادرست: اگر نسل دوم مدیران نظام اسلامی با همدلی و همفکری بخواهند کارهای عقب افتاده را پایان برند.

« درست: اگر نسل دوم مدیران نظام اسلامی بخواهند با همدلی و همفکری کارهای عقب افتاده را به پایان برند.

چنان‌که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، در حوزه حرف، از مجموع ۹۳۶ مورد ابرار و پیروزی دارای بیشترین و کمترین اشکالات هستند.

جدول ۴. معایسه کلی نشریات از نظر کاربرد نادرست حرف

مجموع	همشهری	همبستگی	کیهان	طاقستان	شرق	رسالت	راه زندگی	خبر جنوب	خانواده سبز	جمهوری اسلامی	جام جم	بیروزی	به سوی افکار	ایران	اسپین	اقتصاد	اطلاعات	استقلال جوان	ابرار ورزشی	ابرار	آینه	آفتاب یزد	مجموع
۴۱	۳	۳	۳	۴	۴	۴	۱	۲	۰	۰	۲	۲	۲	۰	۱	۴	۴	۳	۰	۱	۰	۰	حذف حرف انصاف
۴۳	۱	۵	۱	۱۰	۱	۳	۰	۰	۵	۱	۴	۱	۱	۲	۰	۱	۰	۱	۰	۳	۰	۰	
۱۶۵	۷	۵	۳	۹	۱۱	۱۳	۱۱	۲	۵	۵	۳	۴	۱۷	۸	۳	۶	۸	۲	۹	۱۴	۱۱	۷	
۲۳۵	۱۰	۱۲	۹	۱۳	۲۰	۱۹	۱۶	۹	۱۰	۶	۱۱	۴	۷	۱۲	۸	۱۰	۹	۴	۸	۲۵	۵	۸	
۱۵	۰	۱	۰	۶	۱	۴	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	
۴۰	۴	۰	۲	۴	۱	۱	۳	۰	۲	۲	۰	۰	۵	۰	۱	۴	۰	۳	۱	۴	۱	۲	حذف حرف رای زائد
۴۰	۱	۴	۱	۰	۵	۶	۰	۰	۲	۰	۴	۰	۰	۳	۰	۴	۰	۱	۲	۵	۰	۲	
۲۱۲	۱۵	۳	۸	۱۱	۱۱	۱۰	۲۲	۸	۱۰	۱	۱۰	۳	۱۶	۱۷	۸	۲۸	۴	۷	۱	۱۳	۱	۵	
۹۲	۲	۲	۱	۵	۴	۶	۱۳	۰	۳	۲	۴	۱	۸	۴	۸	۶	۰	۰	۲	۱۴	۰	۱	حذف حرف ربط نامناسب
	۶	۱	۰	۸	۹	۲	۴	۲	۳	۴	۱	۰	۴	۰	۴	۱	۰	۰	۲	۳	۱	۰	
۹۳۶	۴۹	۴۲	۲۸	۷۰	۶۷	۶۷	۷۰	۲۴	۴۲	۲۱	۴۱	۱۵	۶۰	۴۶	۲۳	۵۵	۲۴	۲۱	۲۳	۸۱	۲۲	۲۵	
																							مجموع

ادامہ جی ڈی سی

[illegible]

چنان که در جدول شماره ۵ ملاحظه می شود، در حوزه ویرایش زبانی، از مجموع ۴۲۵۰ مورد شرق و جمهوری اسلامی دوازده بیشترین و کمترین اشکالات هستند.

پ. ویرایش بلاغی

۱. تعابیر نامناسب

منظور از تعابیر نامناسب موارد زیر است

۱. ۱. تعابیر کلیشه‌ای که براساس کثرت تکرار و بدون تفکر به صورت قالبی در زبان به کار می رود این کاربرد اغلب نازیبا و گاه مبتذل نیز هست، مثل، به عنوان، بر حسب، زیر سؤال بردن، نسبت به، عدم، در این راستا، و...

۱. ۲. تعابیر متكلفانه که ناشی از فضل فروشی یا تظاهر به ادبی نویسی کاربرد تعابیر پیچیده و دور از هم شاخ و برگ دادن بی مورد است.

ترکیبات نامناسب مثل "دادن نماز" به جای "خواندن نماز"، "ظریفیت" به جای "امکانات"، کاهش پیسرفت، و...

۲. تعابیر ناقص

گاه بر اثر شتاب زدگی در نوشتن یا ایجاز غیرمجاز و اختصارنویسی بی مورد باعث می شود برخی از اجزای یک ترکیب حذف شود که نتیجه آن نارسایی و نامفهوم شدن معنای جمله مورد نظر است که باعث می شود جمله مبهم گردد.

۳. تعابیر عامیانه

مقصود از تعابیر عامیانه برخی از تکیه کلمه‌ها یا عبارات و جملاتی است که معمولاً در زبان گفتاری غیرمعیار به کار می رود. آمیختن زبان گفتار با زبان نوشتار دلیل اصلی کاربردهای عامیانه به شمار می آید؛ مثلاً تعبیری مانند "دست آخر"، به جای در نهایت و سرانجام، "وارد بودن" به جای آشنا بودن، "الله بختگی" به جای به طو رنصافتی، روده دراز بودن به جای پرگویی، "واگیر دار" به جای "واگیر" و...

۴. درازنویسی

طولانی بودن جملات مطبوعات، با ویژگی های مطلوب زبان رسانه تناسب ندارد. برخی از ساختارهای رایج در زبان نوشتار همچون جملات معترضه و بلند و ساختارهای طولانی نباید در زبان مطبوعات به کار روند. این مسئله به ویژه یکی از اشکالات رایج در زبان متن های خبری مطبوعات است که باید با تبدیل جملات طولانی به دو یا چند جمله کوتاه تر رفع شود.

در بسیاری از موارد، طولانی شدن جملات ناشی از کاربرد قیدها، بدل ها یا جملات معترضه ای است که می توان آنها را از ساختار جمله حذف کرد و در جملات جداگانه ای آورد.

البته گاهی طولانی شدن برخی از جملات، ناشی از کاربرد تکیه کلام ها و اصطلاحات خاصی است که امروزه دیدن آنها برای مخاطبان مطبوعات، امری عادی شده است. عباراتی نظیر: گفتنی است که، در همین حال، این در حالی است که، براساس همین گزارش، این گزارش همچنین حاکی است که و ... که می توان آنها را عبارات کلیشه ای هم نامید، از این

دست هستند. ممکن است در نگاه اول به نظر برسد بسیاری از این عناصر زبانی در مقوله جستجو جای می‌گیرند و باید از زبان مطبوعات حذف شوند، اما باید به این نکته هم دقت کرد که این کلمات و عبارات، گاهی بار معنایی خاصی دارند و برای ایجاد ارتباط میان بخش‌های مختلف کلام به‌کار می‌روند.

باید توجه داشت که مطلب فوق، در تمام موارد صدق نمی‌کند. از آن جمله پدیده‌ای زبانی است که به "درازنویسی" شهرت یافته است و در آن، تحت تأثیر عواملی چون گرایش به ادبی‌نویسی یا استفاده از افعال و اصطلاحات کلیشه‌ای، مطلبی که می‌توان آن را در چند کلمه محدود بیان کرد، با عبارات طولانی بیان می‌شود. برای مثال خوانندگان مطبوعات، از بین دو گروه فعلی "به مرحله اجرا درآوردن" و "اجرا کردن"، دومی را راحت‌تر و سریع‌تر درک خواهند کرد.

مطالب مطبوعات را باید با جمله‌های کوتاه و رسا به صورتی نوشت که قابل فهم و درک باشد. تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که درک مفاهیم هر جمله با تعداد واژه‌های آن رابطه معکوس دارد. هرچه تعداد واژه‌های یک جمله کمتر باشد، درک مفهوم آن آسان‌تر است. روزنامه‌نگار باید به‌ویژه در مطالبی چون خبر، از نوشتن جمله‌های طولانی و مرکب خودداری کند، زیرا چنین نوشته‌ای نه تنها به‌آسانی قابل فهم نیست، بلکه خواننده را خسته و او را از خواندن خبر دلسرد می‌کند (بدیعی، ۱۳۸۳: ۱۴۸).

۵. الگوهای بیانی بیگانه

مقصود از الگوهای بیانی بیگانه گزیده‌برداری از الگوهای زبان بیگانه و تعمیم یا ترجمه تحت‌اللفظی یک ترکیب یا عبارت بیگانه در فارسی است. گزیده‌برداری ممکن است واژگانی معنوی یا نحوی باشد.

در گزیده‌برداری واژگانی ترجمه تحت‌اللفظی یک ترکیب به فارسی می‌آید مثل: حساب کردن روی کسی، بی تفاوت، رنج کشیدن، حمام گرفتن و... در گزیده‌برداری معنوی تنها یکی از معانی واژه را در زبان مبدأ به دیگر معانی آن در زبان مقصد تعمیم داده می‌شود. مثلاً کاربرد "شرایط جسمانی" به جای "وضع جسمانی" و یا استفاده از "چهره" به جای "نمایند" در مثال زیر:

«حافظ از چهره‌های مشهور ادب فارسی است.»

در گزیده‌برداری نحوی از ساخت جمله بیگانه در زبان مقصد الگوبرداری می‌شود. این نوع گزیده‌برداری بیشتر در جمله اتفاق می‌افتد مثل اغلب کاربردهای مجهول در زبان فارسی: گلستان توسط سعدی نوشته شد، به جای سعدی گلستان را نوشت.

۶. جابه‌جایی ارکان جمله

طبق قواعد نحوی زبان فارسی، هر یک از اجزای جمله در زبان نوشتار جایگاه خاصی دارند؛ مثلاً در نوشتار هیچ‌گاه فعل در آغاز جمله نمی‌آید و یا در شرایط طبیعی، فاعل بر مفعول مقدم است. گاهی اشکالات موجود در زبان مطبوعات، ناشی از بی‌توجهی به همین قواعد است. نمونه‌های زیر در بخش‌های بررسی شده قابل توجه‌اند:

« نادرست: وی گفت: نباید فراموش کرد که هر اثر هنری، اصلش از بدی آن بهتر است.
« درست: وی گفت: نباید فراموش کرد که نسخه اصلی هر اثر هنری، بهتر از نسخه بدل آن است.

در جمله زیر، جایه‌جایی، ترکان جمله موجب شده است ساختار جمله به کلی غلط شود.

« نادرست: زمان و تیم مذاکره‌کننده با آمریکا هنوز مشخص نیست.
« درست: زمان مذاکره با آمریکا و ترکیب تیم مذاکره‌کننده هنوز مشخص نیست.

۷. تکرار

مقصود از تکرار، تکرار عین کلمات در یک جمله است بی آنکه ضرورتی داشته باشد. تکرار سم، حرف، قید، یک عبارت از مصداق‌های تکرار به‌شمار می‌آیند. تکرار اغلب موجب درازی جمله و پیچیدگی آن می‌شود. در اثر معنوعانی نویسندگان اغلب بدون آنکه خود متوجه شوند عبارت‌ها و کلمات زیادی در بی آنکه جمله به آن نیاز داشته باشد، به کار می‌برند؛ مثلاً:

« نادرست: از قناد پرسیدیم، چرا بیشتر بازی‌هایتان، بازی‌های قدیمی و سنتی است؟
« درست پرسیدیم: چرا بیشتر بازی‌هایتان قدیمی و سنتی است؟

۸. مترادف نویسی

مقصود از مترادف‌نویسی آوردن عبارت‌های مترادف و هم معنی در جمله است:

« نادرست: ما بارها در این مورد صحبت کرده‌ایم اما همیشه بحث‌مان با سر و صدا و داد و بیداد خواهرم بی‌نتیجه و ناکارآمد ماند.

« درست: ما بارها در این مورد صحبت کرده ایم، اما همیشه بحث‌مان با داد و بیداد خواهرم بی‌نتیجه مانده است.

۹. حشو

منظور از حشو به کاربردن کلمات و عبارت‌های زائد است که معانی بیان‌شده همان کلمات و تعابیر را دوباره بیان می‌کنند. مثلاً: «سایر شهرهای دیگر» در این‌جا حشو به معنی کاربرد دو کلمه است، درحالی که یکی از آن دو کلمه مفهوم دیگری را داشته باشد. چنان‌که در مثال «جنازه مرده» کلمه جنازه فقط برای مرده به کار می‌رود و ذکر یکی از آن دو کافی است. نمونه‌هایی از حشوهای زبان فارسی چنین‌اند: پیش‌بینی کردن از قبل، شب نیمه‌القدر، سنگ حجرالاسود، ریک خطرناک، تخته وایت‌برد، برعلیه سوزن پرسیدن و...

۱۰. مبهم نویسی

گاهی در نتیجه جایه‌جایی اجزای جمله و نشاندن سازه‌ها در جای نامناسب، اضافه کردن بی در کلمات به هم، معلوم نبودن مرجع ضمائر، آوردن فعلانی که معانی دو پهلو دارند و عواملی از بین دست در زبان مضبوطات جملائی به کار می‌رود که مخاطب در درک و دریافت معنا و مفهوم آنها با مشکل روبه‌رو می‌شود. گاهی نیز در نتیجه برخی عوامل فوق، جمله قابلیت انتقال دو مفهوم مختلف را دارد که حتی ممکن است با یکدیگر متضاد و یا متناقض باشند. بدین‌وسیله است که زبان بخش‌هایی از مضبوطات همچون خبر، خلاف برخی گونه‌های دیگر زبان، از جمله زبان ادبی، باید سریع و روشن و غاری از هر گونه ابهام و پیچیدگی یا معانی دو پهلو باشد.

جدول شماره ۶ مفاد و نشانهات از نظر جمعیتی وزیران بلائی

موضوع	شماره	موضوع													
		آفتاب یزد	آباده	ایران	ایران ورزشی	استقلال جوان	اطلاعات	اعتقاد	امن	ایران	به سوی افق	پیردزی	جام جم	اسلامی	چهارده سبز
جمع	جمع	کلیان	طیستان	شرق	رسالت	راه زندگی	غیر جنوب	چهارده سبز	اسلامی	جام جم	پیردزی	به سوی افق	ایران	امن	اعتقاد
۲۷	۱	۳	۵	۰	۵	۲	۰	۲	۰	۴	۰	۰	۰	۰	۰
۳۵۷	۳۱	۱۰	۱۶	۲۵	۷	۵۴	۸	۲۵	۷	۱۱	۱۱	۲۶	۷۷	۱۰	۲۷
۲۱۱	۵	۲	۵	۱۱	۵	۲۳	۵	۲۳	۵	۴	۲	۱۸	۱۴	۹	۱۸
۱۵۴۹	۹۵	۴۱	۴۶	۱۰	۱۶۲	۹۵	۱۰۰	۴۱	۱۵۲	۵۸	۲۵	۵۱	۱۱۰	۹۴	۴۰
۲۸۳	۱۲	۱۷	۱۹	۲۳	۱۰	۲۲	۴	۳۱	۱۲	۸	۹	۲۱	۱۲	۱۲	۲۳
۴۵۹	۲۵	۸	۱۵	۳۹	۲۳	۳۷	۱۰	۵۲	۵	۱۳	۱۳	۲۷	۲۵	۱۱	۳۹
۱۳۲۷	۶۶	۲۲	۶۲	۱۳۴	۵۴	۹۴	۴۲	۱۳۸	۲۵	۲۶	۳۳	۹۵	۳۴	۱۰۲	۳۲
۱۵۰۷	۵۵	۴۷	۶۸	۱۱۶	۹۳	۱۲۹	۴۱	۱۲۸	۴۱	۲۸	۴۳	۱۲۰	۵۲	۵۱	۱۳۳
۳۲۸	۱۴	۲۲	۵	۲۵	۲۵	۱۹	۱۷	۳۶	۵	۳	۹	۲۶	۱۷	۸	۱۷
۱۶۱	۵	۱۶	۰	۲	۲۵	۱۰	۴	۹	۵	۵	۰	۷	۵	۲	۹
۶۲۰۲۹۱	۱۸۶	۲۰۶	۲۰۸	۵۵۱	۳۲۲	۴۹	۱۷۳	۶۰۴	۱۶۵	۱۲۶	۱۷۱	۴۵۵	۲۶۳	۱۷۷	۵۲۵
جمع	۱۵۹	۲۸۱	۱۵۰	۲۲۶	۲۸۱	۱۵۰	۱۵۹	۲۸۱	۱۵۰	۱۵۹	۲۸۱	۱۵۰	۲۲۶	۲۸۱	۱۵۰

امکان استنباط معانی مختلف یا خلاف مراد نویسنده از زبان را کژتابی می‌نامند. ابهام و کژتابی گاهی نیز ممکن است ناشی از کاربرد قید به صورت مبهم و یا حذف بدون قرینه برخی از ارکان جمله باشند.

« نادرست: و آن را علت و مسبب بسیاری از تنش‌ها و مخالفت‌های جهانی از جمله مسائل هسته‌ای می‌دانند. (ابهام)

« درست: ... و آن را علت بسیاری از تنش‌ها و مخالفت‌های جهانی با مسائل هسته‌ای می‌دانند.

چنان‌که در جدول ۶ ملاحظه می‌شود، در حوزه ویرایش بلاغی، از مجموع ۶۲۰۶ مورد اشکال در مقوله‌های مترادف‌نویسی، مبهم‌نویسی، درازنویسی، حشو، جابجایی ارکان جمله، تکرار، تعبیر نامناسب، تعبیر ناقص، تعبیر عامیانه و الگوهای بیانی بیگانه، نشریات خانواده سبز و سحر به ترتیب با تعداد ۶۰۴ و ۵۵۱ مورد و نشریات جام جم و استقلال جوان به ترتیب با تعداد ۱۲۶ و ۱۳۱ مورد اشکال، دارای بیشترین و کمترین اشکالات هستند.

نتیجه‌گیری

زبان مطبوعات امروز بر اثر عوامل مختلف دچار آسیب‌های جدی شده است که در لزوم رفع آنها هیچ تردید نیست و البته این آسیب‌ها قابل کنترل و پیشگیری است. این اشکالات عمدتاً ناشی از ناآگاهی و آموزش‌ندیدگی پدیدآورندگان متون مطبوعاتی و یا بی‌توجهی مسئولان نسبت به این موضوع است. با گسترش کنش نشریات و فرصت اندک بازاریابی، ویرایش و اصلاح نوشته‌ها، روزانه تعداد زیادی از ساختارهای زبانی غیرمعیار ترویج می‌شود و تأثیر نامطلوبی بر فرهنگ نوشتاری مردم می‌گذارد. از سوی دیگر، بسیاری از مردم از میان مطالب مکتوب مختلف، تنها به خواندن نشریات (و آن هم اغلب نشریه‌ای خاص) اکتفا می‌کنند و نشر مطبوعات، خواه ناخواه بر چگونگی به کارگیری زبان با مهارت نوشتن آنان تأثیر می‌گذارد. در موارد بسیاری نیز غیرمعیارهای زبان مطبوعات، به شکل‌های مختلف گونه‌های دیگر زبانی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.

شناسایی و بررسی این غیرمعیارها و پیشنهاد راه‌هایی برای رفع آنها می‌تواند گام مهمی در مسیر حرکت به سوی درست‌نویسی و پیراستن زبان از اشکالات مختلف به شمار آید. با درک این ضرورت بود که پژوهش حاضر به سفارش دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌های معاونت مطبوعاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و با پیشنهاد مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس اجرا گردید.

اهداف اصلی این طرح، شناسایی مهم‌ترین الگوهای غیرمعیار مطبوعاتی، طبقه‌بندی و بررسی بسامد هر یک و در نهایت نتیجه‌گیری و ارائه راهکارهای مناسب برای رفع آنهاست. این پژوهش بر سؤالات و فرضیه‌هایی به شرح زیر استوار بوده است:

سؤالات

۱. مهم‌ترین الگوهای زبانی غیرمعیار مطبوعات کدام‌اند؟
۲. الگوهای زبانی غیرمعیار را از جهت زمینه‌های بروز، شکل‌ها و گونه‌ها و تعلق آنها به سطوح مختلف زبانی، چگونه می‌توان تقسیم‌بندی کرد؟

۳. الگوهای زبانی غیرمعیار در کدام بخش‌های مطبوعات (روزنامه‌ها، سرم‌ری، عامه‌پسند، محلی) و در چه سطح زبانی بیشتر ظاهر می‌شود؟
۴. با تعیین مهم‌ترین الگوهای زبانی غیرمعیار، مطبوعات و سخنرانی طیف‌بندی و نیز بررسی آنها از جهت بسامدی می‌توان به نسایی کلی از اشکالات زبانی مطبوعات فارسی دست یافت؟
۵. چه راهکارهایی برای کنترل و پرهیز از کاربرد الگوهای زبانی غیرمعیار و اصلاح آنها در زبان مطبوعات می‌توان ارائه داد؟

فرضیه‌ها

۱. الگوهای زبانی غیرمعیار در بیش از ۳۰ درصد از جملات مطبوعاتی وجود دارد.
 ۲. بیشترین الگوهای زبانی غیرمعیار مربوط به بخش‌های خبری در موضوعات سیاسی و اجتماعی است.
 ۳. الگوهای زبانی غیرمعیار در مطبوعات محلی و عامه‌پسند بیش از مطبوعات سرم‌ری دیده می‌شود.
 ۴. بیشترین الگوهای زبانی غیرمعیار به ترتیب در حوزه‌های فنی، زبانی و بلاغی دیده می‌شود.
- جمعاً در سه حوزه فنی، زبانی و بلاغی ۸۳۲۹ جمله، یعنی ۶۷/۷ درصد یک یا چند اشکال دارد و ۳۹۸۱ جمله، یعنی ۳۲/۳ درصد از کل جملات بدون اشکال است. از میان ۸۳۲۹ جمله غیرمعیار جمعاً ۱۵۰۲۵۸ مورد اشکال وجود دارد؛ یعنی در هر جمله به‌طور متوسط در اشکال دیده می‌شود. این نتیجه درست خلاف فرضیه شماره یک که طرح است که تنها ۳۰ درصد از جملات مطبوعاتی را دارای اشکال می‌داند.
- این نتیجه، فرضیه شماره چهار طرح را نیز ابطال می‌کند؛ زیرا تعداد اشکالات بر اساس نتایج طرح بلاغی، فنی، زبانی است.
- سپس اشکالات در سه حوزه فنی ۵۰/۷؛ یعنی ۳۳ درصد، زبانی ۴/۲۵۰؛ مورد؛ یعنی ۳۷ درصد و بلاغی ۶۰۶۶؛ مورد؛ یعنی ۴۰ درصد است.
- برای مقایسه و نتیجه‌گیری بهتر ۲۸ مورد غیرمعیار موضوع پژوهش در سه گروه مورد بررسی را در جدول تفکیکی آن بر مبنای بسامد، درصد از زیر مجموعه و درصد از کل، بیشترین و کمترین مورد در قالب، موضوع و نوع نشان می‌دهیم.
- با توجه به جدول، از میان زیر مجموعه‌های ویرایش فنی مشاهده‌کناری، بیشترین تعداد شامل ۳۶۳۰ مورد، معادل ۲۳ درصد از کل اشکالات و ۷۳ درصد از اشکالات حوزه فنی را غارت است که این رقم در مقایسه با کل اشکالات بسیار زیاد است. بیشترین رخداد میان قالب‌ها گزارش، در

جدول ۷ نتیجه گیری

ردیف	نوع	نتیجه گیری				تعداد	مورد	نوع
		نقشه	بیشترین	کمترین	بیشترین			
۱	آشپزی	دانشگاه	کودک	کودک	کودک	۱۲	آشپزی	۱
۲	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۷۲	معلم	۲
۳	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۱۱۵	معلم	۳
۴	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۴
۵	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۵
۶	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۶
۷	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۷
۸	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۸
۹	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۹
۱۰	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۱۰
۱۱	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۱۱
۱۲	معلم	معلم	معلم	معلم	معلم	۳۳۰	معلم	۱۲

موضوعات، اجتماعی و در نوع نشریات عامه‌پسند است. این آمار نشان دهنده آن است که مطبوعات به‌صورتی‌ترین، ساده‌ترین و بدیهی‌ترین و لازم‌ترین و فائزترین بخش معیارسازی زبان بی‌توجهاند.

نشانه‌های نگارشی در مطبوعات یا به‌صورت کاربرد نادرست است و یا کاربرد زائد یا اساساً بدون کاربرد درست. از میان یازده نشانه پرسامد در نشانه‌گذاری تنها نقطه (.) نقطه‌ویرگول (؛) و ویرگول (،) کاربرد (درست یا نادرست) داشته‌اند. پراکندگی نوع و شیوه استفاده از همین علائم محدود نیز نشان می‌دهد رویه خاص و علمی مدنظر نویسندگان بخش‌های مختلف مطبوعاتی نبوده؛ بلکه اغلب کاربردها ذوقی است.

پس از نشانه‌گذاری عدم کاربرد درست قواعد رسم‌الخط با ۱۸ درصد از کل زیر مجموعه و ۶ درصد از کل اشکالات در این حوزه مطرح است. رسم‌الخط فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تنها در چند نشریه رعایت می‌شود و اغلب نشریات خصوصاً نشریات سراسری در حوزه گزارش و مسائل اجتماعی از این رسم‌الخط تبعیت نمی‌کنند. در گفت‌وگو با خبرنگاران و مدیران چند رسانه معلوم شد که اساساً رسم‌الخط فرهنگستان نه ازسوی مراجع رسمی مثل خود فرهنگستان یا معاونت مطبوعاتی ابلاغ شده و نه مدیران مطبوعات به مدیران داخلی و خبرنگاران اعلام و ابلاغ کرده‌اند.

از میان سه حوزه ویرایش زبانی، اسم با ۴۵ درصد، فعل با ۳۳ درصد و حرف با ۲۲ درصد به ترتیب بیشترین غیرمعیارها را دارد. در حوزه اسم نیز کاربرد اسمی بیگانه با ۱۰۸۹ مورد؛ یعنی ۲۶ درصد کل ویرایش زبانی و ۷ درصد از کل اشکالات بیشترین پسامد غیرمعیار را داراست.

در حوزه فعل نیز کاربرد نامناسب فعل با ۴۵۲ مورد و سپس حذف بی‌فرینه فعل با ۳۰۲ مورد بیشترین غیرمعیارهای این حوزه است. شاید یک علت این حذف‌ها و کاربردهای نامناسب، فشرده‌سازی خبر و اختصار غیرضروری است که معمولاً سبب‌ها، ابتدا متوجه فعل جمده است. اغلب بر اثر درازنویسی و کاربرد جملات مرکب و بلند و تو در تو، فعل به شکل نامناسب و یا محذوف به کار می‌رود. در حوزه حرف نیز بیشترین غیرمعیارها در حوزه حرف اضافه نامناسب است که ۲۳۵ مورد در کل جملات اشکال‌دار مشاهده می‌شود.

در بخش ویرایش بلاغی از مجموع، ده غیرمعیار یا ۲۶۰۶ مورد اشکال، تعابیر نامناسب با ۱۵۴۶ مورد؛ یعنی ۲۵ درصد از اشکالات زیر مجموعه خود و ۱۰ درصد از کل اشکالات مطبوعاتی را تشکیل می‌دهد. تعابیر نامناسب شامل تعابیر کلیشه‌ای متکلفانه، غبرایج، ساختگی است که تعداد زیاد آن در مطبوعات نشان‌دهنده تأثیر شدید آنها از الگوهای بیگانه و ترجمه اصطلاحات و تعابیر بیگانه به زبان فارسی بدون در نظر گرفتن ملاحظات و قواعد زبانی زبان مقصد است.

بیشترین تعابیر نامناسب در مصاحبه‌ها و خبرها است و نشریات سراسری نسبت به بقیه، ز

این گونه تعابیر بیشتر استفاده می‌کنند. تعابیر نامناسب در موضوعات اقتصادی و ورزشی بسامد بیشتری دارد. پس از تعابیر نامناسب درازنویسی و حشو در حوزه ویرایش بلاغی به ترتیب با ۱۵۰۷ مورد (۱۰ درصد از کل اشکالات) و حشو با ۱۳۲۷ مورد (۲۱ درصد کل اشکالات) پربسامدتر است. امروزه یک شاخص غیرمعیار زبان مطبوعات، درازنویسی است. درازنویسی، آوردن جملات معترضه متعدد در خبر اصلی است. همچنین کاربرد تکیه کلام‌ها، درج چند اطلاع در یک خبر، ذکر عناوین و پست‌های سازمانی اشخاص و سازمان‌ها و تکرار آنها باعث طولانی شدن نوشته شده است. مجلات عامه‌پسند نسبت به بقیه در دو مورد اخیر بیشترین کاربرد را دارند. متن خبرها به نسبت بقیه قالب‌ها درازتر و طولانی‌تر است. یک دلیل طولانی شدن جملات خبری ننگی جدا، حجم زیاد اخبار و فشرده‌گی مطالب و کوتاه زمان است که همگی باعث فشرده‌سازی خبر می‌شود. این فشرده‌سازی یک علت حذف نابجای فعل‌ها و در نتیجه طولانی کردن جملات می‌گردد.

از میان تمامی نشریات بیست و دو گانه مورد تحقیق، نشریات خانوادگی سبز با ۱۰۷۴ مورد و شرق با ۱۰۶۸ مورد اشکال دارای بیشترین اشکالات در تمامی حوزه‌های ویرایشی هستند. نشریات امین و خیرجنوب نیز کمترین اشکالات را دارند. دو نشریه پیر اشکال از نشریات عامه‌پسند و سراسری و کم‌اشکال از نشریات محلی هستند. بنابر فرضیه شماره سه تحقیق که الگوهای زبانی غیرمعیار در مطبوعات محلی و عامه‌پسند را بیشتر از سراسری می‌داند، نتایج طرح ثابت می‌کند که مطبوعات عامه‌پسند و سپس سراسری بیشترین اشکال را دارند که این فرضیه را نتایج تحقیق نقض می‌کند.

در میان موضوعات نشریات نیز بنابر فرضیه شماره دو طرح که قالب خبر را دارای بیشترین اشکالات می‌داند، اثبات می‌شود. در خبرها بیشترین موارد اشکال دیده می‌شود. سپس مقاله و آنگاه گزارش. اما در بحث دوم فرضیه شماره دو ادعا شده است که موضوعات سیاسی و اجتماعی دارای بیشترین اشکالات است که موضوعات اجتماعی و اقتصادی در نتایج طرح بیشترین غیرمعیارها را به خود اختصاص می‌دهد.

پیشنهادهای

یکی از وظایف مهم رسانه‌ها انتقال درست خود پیام به بهترین شکل در کمترین زمان است. زبان به عنوان ابزار ارتباطی نقش بسیار مهمی را در این زمینه ایفا می‌کند. به کارگیری درست زبان و قواعد آن از طریق اصول و مبانی نگارشی و ویرایشی اولین و مهم‌ترین ابزار هر رسانه است. زبان آن دسته از مطبوعات که فاخر، معیار، به اسلوب و صحیح است، بیشتر فهمیده می‌شود و رسالت خبررسانی و مطبوعاتی آنها نیز به خوبی انجام می‌شود.

وضعیت زبان در مطبوعات کشور به گواهی گزارش ارائه شده، چندان مطلوب نیست. این گزارش هشدار و زنگ خطری برای مسئولان اجرایی و تصمیم‌گیر است که بیش از همیشه و

بیش از آن که کنترل زبان مطبوعات از دست خارج شود، لازم است تدابیری در کوتاه، میان و بلند مدت اندیشیده شود. این پیشنهادها می‌تواند به صورت مستمر، موقت، یا آزمایشی به اجرا درآید و براساس نتایج آن اقدامات بعدی را تبیین و تعیین کرد. به هر حال تأمل در این پیشنهادها می‌تواند در تصمیم‌گیرهای آتی نقش به سزایی ایفا کند.

۱. تأسیس اداره ویرایش. یکی از ضروری‌ترین و بایسته‌ترین اقدامات برای اعمال کنترل‌های زبانی در مطبوعات تأسیس اداره ویرایش است. از جمله اهداف و وظایف این اداره می‌تواند موارد زیر باشد:

۱.۱. سیاستگذاری و برنامه‌ریزی زبانی، پیگیری و اجرای برنامه‌های وزارتخانه و معاونت مطبوعاتی؛

۲.۲. پیگیری و تحقق و عملیاتی کردن سیاست‌های مصوب؛

۲.۳. تشکیل شورای عالی ویرایش در معاونت مطبوعاتی و تشکیل کارگروه ویرایش برای ارائه و تبیین خط و مسی‌های لازم؛

۲.۴. برقراری ارتباط مؤثر با فرهنگستان زبان و ادبیات کشور به منظور ایجاد پل ارتباطی میان معاونت مطبوعاتی و فرهنگستان و اجرا و ابلاغ به موقع مصوبات فرهنگستان در نشریات؛

۲.۵. پیش‌بینی و تبیین آیین‌نامه‌های لازم برای اقدامات تشویقی، آموزشی، بازدارنده و توبیخی به منظور اصلاح روند امور و مدیریت زبانی مطبوعات؛

۲.۶. ارائه کمک‌های لازم و مشاوره‌های به هنگام، برای بهبود وضع زبانی نشریات از طریق مراقبت‌های دوره‌ای و تصادفی؛

۲.۷. شناخت، آموزش و جذب ویراستاران برای معرفی به نشریات مختلف.

۲. ارزیابی سالانه زبان معیار در مطبوعات. یکی از خدمات اداره ویرایش مراقبت‌های مقطعی، دوره‌ای، منظم و نامنظم مطبوعات از حیث کاربرد درست زبان است. برای این منظور می‌توان با توجه به برنامه طرح حاضر و تکمیل آن برنامه‌های رایانه‌ای تهیه کرد و سالانه تعداد مشخصی از جملات هر یک از مطبوعات تحت پوشش وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی را با توجه به معیارهای کاملاً روشن، کمی و براساس مصوبات فرهنگستان زبان و ادب فارسی ویرایش کرد و وضعیت زبان در مطبوعات را با تعیین خطوط و مرزهای مشخص به آنان ابلاغ نمود. اداره ویرایش می‌تواند هر سال گزارش کمی و کیفی از میزان، چگونگی و نوع غیرمعیارها و وضعیت هر نشریه در برابر سایر نشریات را در اختیار روزنامه‌ها قرار دهد و وضعیت کلی مطبوعات کشور را سالانه منتشر سازد. بدین‌وسیله می‌توان وضعیت مطبوعات را در سال‌های آتی نیز سنجید و با همان نشریه در سال‌های گذشته مقایسه کرد تا میزان ارتقا یا افت هر نشریه یا نشریات کشور از این طریق معلوم شود. نتیجه این پژوهش‌ها می‌تواند اقدامات تشویقی و یا تنبیهی چون اخطارهای مرحله‌ای، جریمه نقدی یا غیرنقدی (مثل تعطیلی موقت) یا حتی تعطیلی دائم باشد.

۳. اقدامات نشوونقی. برخی از اقدامات نشوونقی را می‌توان به شرح زیر اعلام کرد:
 - ۳.۱. اساساً باید یکی از معیارها در سطح‌بندی مطبوعات رعایت زبان معیار باشد. چنانچه نشریه‌ای بخواهد از سطح خود ارتقا یابد، باید علاوه بر بالا بردن مهارت‌های حرفه‌ای، شمارگان، مقبولیت عام و ... از زبان مائیم، بی‌عیب و معیار نیز برخوردار باشد.
 - ۳.۲. از جمله اقدامات نشوونقی پیشنهادی مهم برای ارتقای سطح مطبوعات و اصحاب آن، در نظر گرفتن زبان معیار به عنوان یکی از شاخصه‌های انتخاب در جستواره مطبوعات است. هم‌چنین جز معیار قرار دادن زبان، باید به بهترین روزنامه یا نشریه‌ای که در حفظ زبان فارسی کوشیده است یا همکاری مشترک فرهنگستان زبان و ادب فارسی جایزه‌ای ویژه تعلق گیرد.
 - ۳.۳. اختصاصی یا افزایش درصدی از یارانه‌های مطبوعاتی به نشریه یا نشریاتی که در معیارسازی زبان مطبوعات و اصلاح و بهبود آن تلاش بیشتری کرده‌اند.
 - ۳.۴. برعهده گرفتن درصدی از حقوق یا سزا یا یا پسمه نشریاتی که ویراستار استخدام می‌کنند. به صورت تسهیلات حمایتی تا مدت مشخص (مثلاً ۵ سال).
 ۴. آموزش. در حوزه آموزش‌های تخصصی خبرنگاری لازم است دوره یا دوره‌های آموزش نگارش و ویرایش مطبوعاتی برای انواع و اقسام گونه‌ها برگزار شود. هم‌اکنون و به‌طور خاص دوره‌های کوتاه مدت ویرایش (۱۵ هفته) در مراکز و نهادهایی چون جهاد دانشگاهی، سازمان فنی و حرفه‌ای، صدا و سیما، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه تهران و برخی نهادهای خصوصی برگزار می‌شود که می‌توان با عقد قراردادهایی با نهادهای یاد شده یا هر نهاد صاحب صلاحیت دیگر چنین دوره‌هایی را برگزار کرد. مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس (مجری طرح حاضر) از سالیان دور تاکنون دوره‌های فراوان ویرایش و نگارش را در دو سطح مقدماتی و پیشرفته برگزار کرده است و آمادگی دارد با روش‌های مختلف کارگامی، از راه دور، رایانه‌ای، مجازی و ... تمامی خبرنگاران و اصحاب مطبوعات را زیر پوشش قرار دهد. توصیه می‌شود به‌طور ویژه کارگاه‌هایی با گرایش "زبان مطبوعات" برگزار شود.
 ۵. پژوهش. پژوهش‌های مستمر در حوزه زبان مطبوعات در ابعاد و سطوح مختلف می‌تواند زمینه‌های تصمیم‌گیری را در مدیران ایجاد یا تقویت نماید. به همین منظور تعریف طرح‌هایی در حوزه ارتباط زبان و مطبوعات می‌تواند به نتایج مطلوب علمی و عملی منجر شود. از جمله پژوهش‌هایی که می‌تواند در ادامه و تکمیل این پژوهش به عمل آورد به شرح زیر است:
 - الف. مقایسه زبان مطبوعات از گذشته تا امروز
 - ب. بررسی زبان معیار مطبوعاتی در مقایسه با گونه‌های زبانی دیگر
 - پ. بررسی الگوهای زبانی بیگانه در مطبوعات کشور

ت. انگوهای زبانی غیرمعیار در کل نشریات کشور (گسترش یافته همین طرح)

ت. پژوهش در شیوه‌های بهینه‌سازی زبان مطبوعات کشور

ج. توصیف گونه‌های زبان مطبوعاتی

ج. ارزیابی و بررسی جایگاه مطبوعات در فرایند برناسازی زبان

ج. بررسی تطبیقی رسانه‌های ایران و کشورهای دیگر.

توضیح آنکه در این زمینه می‌توان از برخی تحقیقات صورت گرفته در کشورهای دیگر نیز استفاده کرد. برای نمونه در کتاب تحقیق در رسانه‌های جمعی که یکی از معتبرترین منابع علمی مربوط به تحقیقات رسانه‌ای در دانشگاه‌های آمریکا است، بخش‌های مفصلی به پژوهش در رسانه‌های چاپی و به‌ویژه مطبوعات اختصاص یافته است. مقایسه تحقیقات صورت گرفته در جوامع غربی در این حوزه با پژوهش‌های رسانه‌ای در کشور ما نشان می‌دهد در این زمینه نیاز به فعالیت‌های متعددی داریم. می‌توان با نگاهی به فصل سیزدهم کتاب مذکور هم از کم و کیف و روش‌های پژوهش در این حوزه مطلع شد و الگو گرفت و هم به‌طور خاص از نتایج پژوهش‌های مشابه با پژوهش حاضر اطلاعاتی کسب کرد. (نکته: دی. ویمر، ۱۳۸۴: ۵۲۵ و ۵۶۶)

۶. تولید نرم‌افزار. براساس این طرح و طرح‌های مشابه می‌توان به تولید برخی نرم‌افزارها اقدام کرد؛ از جمله:

۱. نرم‌افزار آموزش و برآستاری مطبوعاتی؛

۲. نرم‌افزار غلط‌یاب فارسی و یکسان‌سازی شیوه خط؛

۳. نرم‌افزار ویراستار فارسی؛

۴. نرم‌افزار برابر یاب فارسی برای وژگان مطبوعاتی.

۷. اعمال قوانین و تدوین آیین‌نامه‌های لازم.

۱. تدوین آیین‌نامه ضرورت شیوه به‌کارگیری رسم‌الخط، نشانه‌گذاری و ویرایش مطبوعاتی در تمامی مطبوعات کشور؛

۲. ابلاغ بخش‌نامه عدم به‌کارگیری اسامی بیگانه مصوب هیئت دولت؛

۳. اصلاح آیین‌نامه‌های اجرایی جشنواره‌های مطبوعاتی؛ هیئت نظارت بر مطبوعات و سایر بخش‌های وابسته به مطبوعات و اعمال قوانین لازم کنترل‌های زبانی در هر یک از آنها براساس مصوبات شورای ویرایش مطبوعات و تأیید شوراهای مقام‌های عالی مرتبط.

منابع

۱. ایرانی، ناصر. زبان فارسی را حفظ کنید. درباره زبان فارسی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵.

۲. باطنی، محمدرضا. توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۶.

۳. باطنی، محمدرضا. مسائل زبان‌شناسی نوین. تهران: آگاه، ۱۳۷۰.
۴. باطنی، محمدرضا. نگاهی تازه به دستور زبان. چاپ دوم. تهران: آگاه، ۱۳۶۳.
۵. بدیعی، نعیم و حسین فتدی. روزنامه نگاری نوین. چاپ چهارم. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۳.
۶. ترادگیل، پیتز. زبان‌شناسی اجتماعی. ترجمه محمد طباطبائی. تهران: آگاه، ۱۳۷۶.
۷. ترکلی، احمد. مثلث خلابی نوشتن برای مطبوعات. تهران: انتشارات نازیه، ۱۳۸۳.
۸. ترکلی، احمد. ویراستاری و مدیریت اخبار. تهران: انتشارات خجسته، ۱۳۷۹.
۹. حق شناس، علی محمد. «زبان، زبان‌شناس، ویراستار». دومین سمینار زبان فارسی در صدا و سیما، سروش. شماره‌های ۲۵ - ۲۳، خرداد ۱۳۷۱.
۱۰. چلدرزاده، نوفیق. «نقش رسانه‌های همگانی در ترویج زبان علم و مشکلات موجود در ترویج زبان علم از رسانه‌ها». مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی. زبان علم، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۵.
۱۱. دستور خط فارسی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی. تهران: ۱۳۸۲.
۱۲. دی، ویسر، راجر و جوزف آر دومینیک. تحقیق در رسانه‌های جمعی. ترجمه کاووس سیدامامی. تهران: انتشارات سروش، ۱۳۸۴.
۱۳. سارلی، ناصرقلی و حسین بیات. «بررسی اشکالات نحوی زبان خبر بر اساس دستور ساختاری» (گزارش پژوهشی)، مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما، شماره ۱۹، ۱۳۸۵.
۱۴. سارلی، ناصرقلی. «زبان معیار و صدا و سیما» (گزارش پژوهشی)، مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما، شماره ۸۱، ۱۳۷۹.
۱۵. سمعی کیلانی، احمد. «زبان محلی، زبان شکسته و بهره‌گیری از فرهنگ مردم در صدا و سیما». درباره زبان فارسی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵.
۱۶. صفوی، کورش (مترجم). زبان‌شناسی و ادبیات: تاریخچه چند، اصطلاح. تهران: هرمس، ۱۳۷۷.
۱۷. فیروزان، مهدی. «تأثیر متقابل زبان رسانه‌ها، دومین سمینار زبان فارسی در صدا و سیما، سروش، شماره‌های ۲۵ - ۲۳، خرداد ۱۳۷۱.
۱۸. مدرسی، یحیی. پژوهشی در واژه‌های بیگانه اروپایی در نشریات فارسی (مشرح پژوهشی)، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، خرداد ۱۳۷۶.
۱۹. مدرسی، یحیی. درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۸.
۲۰. ملکان، مجید. «مشکلات زبان فارسی به عنوان زبان علم». مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی، زبان علم، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۵.
۲۱. نجفی، ابوالحسن. «آیا زبان فارسی در خطر است؟». درباره زبان فارسی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۵.